

gospodarczych i innych. Jednak Blaich dostrzega nieźle traktowanie związków przez działaczy hitlerowskich, którzy nie prześladowali kierowników organizacji łączących przemysł, a przeciwnie, ułatwiali im wejście w system hitlerowski. Jego zdaniem, ze strony samych kierowników tych organizacji były również zaciekle starania o uzyskanie od władz hitlerowskich zlecenia kierowania odcinkiem życia gospodarczo-społecznego. W jeszcze szerszym zakresie — zdaniem Blaicha — nastąpiła hitleryzacja kierownictw związków rzemieślniczych. Same kierownictwa związków gospodarczych, przemysłu i rzemiosła chętnie — zdaniem Blaicha — wykonywały życzenia władz hitlerowskich odnośnie do zwalniania, czy urlopowania ze swoich zarządów osób im niedogodnych. Najczęściej dotyczyło to osób pochodzenia żydowskiego, choć zdarzały się i wypadki zwalniania osób, które w przeszłości przeciwstawiały się hitleryzacji kraju.

Swoją interesującą pracę kończy Blaich uwagami o regulacji stosunków gospodarczo-społecznych po drugiej wojnie światowej. Niestety pominął w nich zupełnie zmagania kierownictwa przemysłu ciężkiego i wielkiej własności z zapowiedziami socjalizacji niektórych działów ekonomiki kraju. Przecież użyto podobnych metod, jak przy zwalczaniu socjalizacji po pierwszej wojnie, choć doszedł w znacznie szerszym zakresie wpływ pozaniemieckich ośrodków. Szkoda, że zabrakło tego ważnego aspektu analizy i rozważań. Jak już podkreślałem, praca należy do interesujących, pobudzających do rozmyślań i dyskusji. Wprawdzie tytuł zapowiada zbyt dużo i wymaga korekty, a szereg sformułowań skłania do dyskusji, ale praca porusza ciekawy problem i pobudzi na pewno do dalszych badań.

TADEUSZ CIEŚLAK (Warszawa)

Jürgen Simon, *Das allgemeine Persönlichkeitsrecht und seine gewerblichen Erscheinungsformen. Ein Entwicklungsprozess*. „Dunker und Humblat”, Berlin 1981, ss. 364.

Ochrona dóbr osobistych budzi obecnie szerokie zainteresowanie¹. Odnosi się to nie tylko do prawa obowiązującego, ale również do historii. Recenzowana monografia jest kolejną w piśmiennictwie niemieckim, która podejmuje ten temat właśnie w ujęciu historycznym². Tym razem jednak punktem wyjścia jest nie klasyczna cywilistyka, ale dziedzina poboczna, a mianowicie prawo własności intelektualnej (*das geistige Eigentum*)³.

¹ Sporo uwagi poświęca jej też polska cywilistyka, dla przykładu zob. S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979; J. Piątkowski, *Ewolucja ochrony dóbr osobistych*, w: *Problemy współczesnego prawa cywilnego (Konferencja naukowa)*, Warszawa 1982. W piśmiennictwie zachodnioniemieckim podstawowe znaczenie ma H. Hubmann, *Persönlichkeitsrecht*, wyd. 1, Münster—Köln 1953, wyd. 2, zmienione i poszerzone, Köln—Graz 1967.

² Z wcześniejszych opracowań warto wymienić D. Lenze, *Die Entwicklung des Persönlichkeitsrechts im 19. Jahrhundert — zugleich ein Beitrag zum Verhältnis allgem. Persönlichkeitsrecht — Rechtsfähigkeit*, Bielefeld 1962, ss. 132 (który jednak wbrew tytułowi, celem odkrycia początków prawa osobistego, sięga do XVI w., a mianowicie do poglądów H. Doneau'a — Donellusa); R. Scheyhing, *Zur Geschichte des Persönlichkeitsrechts im 19. Jahrhundert*, AcP t. 158, 1959/60, s. 503 — 525.

³ Tytuł książki może mylić. Autor zajmuje się bowiem nie tylko działami tradycyjnie zaliczanymi do własności przemysłowej, jak prawo patentowe, znaki towarowe, zwalczanie nieuczciwej konkurencji, ale również prawem autorskim wraz z ochroną artystów-wykonawców oraz wydawców, a nawet prawem pracy.

Autor postanowił wykazać (s. 18), że ochrona praw osobistych we wspomnianej dziedzinie, stanowiąc przykład takiej ochrony, wpłynęła na ukształtowanie się ogólnego prawa osobistości (*das allgemeine Persönlichkeitsrecht*). Przedstawił on też, jak na przebieg sporu o uznanie praw osobistych wpłynęły panujące ówczesnie stosunki gospodarcze i polityczne (zwłaszcza s. 247 i n.).

Niezbyt jasno rysują się natomiast czasowe ramy badanego procesu. Poszczególne rozdziały pierwszej części z reguły otwiera przedstawienie sytuacji z lat siedemdziesiątych XIX w., a w części drugiej, dyskusji nad projektem BGB. Jednakże w niektórych rozdziałach Autor cofa się do przełomu XVIII/XIX w. (np. s. 89 i n.), a nawet jeszcze głębiej w przeszłość (s. 22)⁴. Również końcowy moment nie został określony jasno. Autor kończy rozważania najczęściej na okresie drugiej wojny światowej, czyni jednak szereg uwag odnoszących się do rozwoju ustawodawstwa i orzecznictwa w Republice Federalnej Niemiec. Ten brak konsekwencji uniemożliwił pełne przedstawienie rozwoju praw osobistych na terenie własności intelektualnej oraz ogólnego prawa osobistości, a to dlatego, że ich uregulowanie ustawowe lub uznanie przez orzecznictwo w wielu wypadkach nastąpiło dopiero po ostatniej wojnie.

Monografia składa się z dwu części.

W pierwszej (*Die geistig-gewerblichen Persönlichkeitsrechte*) Autor omawia prawa osobiste występujące w rozmaitych działach własności intelektualnej oraz w prawie pracy. Oczywiście brak miejsca, aby przedstawić wszystkie lub choćby większość rozdziałów tej części. Poprzestać wypada na przykładzie.

Terenem, na którym problem ochrony praw osobistych nabiera szczególnego znaczenia i gdzie rysuje się on bardzo plastycznie, jest dziedzina wynalazków pracowniczych. Względy gospodarcze przemawiają bowiem za tym, ażeby prawa do gospodarczej eksploatacji wynalazków dokonanych przez pracowników przysługiwały nie im samym, lecz pracodawcy, przynajmniej jeśli chodzi o wynalazki leżące w polu działalności przedsiębiorstwa. Jednocześnie pracownik-wynalazca jest zainteresowany w oficjalnym uznaniu, że to on właśnie jest twórcą wynalazku oraz w otrzymaniu stosownego wynagrodzenia. Rozczepienie praw do wynalazku na uprawnienia o charakterze osobistym oraz uprawnienia o charakterze majątkowym nabiera więc praktycznego znaczenia, ponieważ jedne z nich przypaść mają pracownikowi-wynalazcy, a drugie przedsiębiorcy-pracodawcy.

Niemiecka ustawa patentowa z 1877 r. nie zawierała w tej mierze żadnych przepisów⁵. Sąd Rzeszy w 1887 r. zajął zaś stanowisko, że jeśli ktoś wynajął siłę roboczą, to gospodarczy rezultat jej pracy przypada pracodawcy (s. 109)⁶.

Doktryna poświęciła temu zagadnieniu szczególnie wiele uwagi starając się wyjaśnić podstawę prawną nabycia przez pracodawcę praw do wynalazku. Niektóre z wysuniętych wówczas koncepcji, jak np. J. Kohlera uważającego, że dokonanie wynalazku jest czynnością prawną, a wynalazca jest pełnomocnikiem przedsiębiorcy⁷, już dawno zostały odrzucone przez naukę i orzecznictwo. Natomiast inne,

⁴ Początki ochrony dóbr osobistych, przynajmniej w sferze, z której wywodzi się prawo własności intelektualnej, są jednak dużo wcześniejsze, por. np. G. Schmelzeisen, *Zur Geschichte des Persönlichkeitsrechtsschutzes*, Mitt. deutsch. Pat. 1969, s. 216.

⁵ Patentgesetz vom 25. Mai 1877, RGBl 1877, nr 23, s. 501.

⁶ Dodać można, iż przeszło 40 lat wcześniej orzecznictwo francuskie zajęło podobne stanowisko, por. Cour de Paris, 11 VIII 1841, Sirey 1841, cz. 2, łam 583; Cour de Paris, 11 VII 1855, Dalloz 1856, cz. 2, s. 29; Cour d'Amiens, 25 IV 1856, Dalloz 1857, cz. 2, s. 91; J. Szwaaja, *Francuskie prawo patentowe*, ZN UJ, Prace z wynalazczości i ochrony własności intelektualnej, z. 6, Warszawa—Kraków 1976, s. 52 i n.

⁷ J. Kohler, *Handbuch des Deutschen Patentrechts in rechtsvergleichender Darstellung*, Mannheim 1900, przedruk Aalen 1980, s. 229 i n.

jak np. pierwotnego nabycia praw do wynalazku przez pracodawcę, nabycia ich w drodze cesji ustawowej, wreszcie nabycia umownego zachowały do dzisiaj swą aktualność. Wśród nich także koncepcja tzw. wynalazku zakładowego (*Betriebserfindung, Etablissementerfindung*), o której Autor niestety ledwie wspomina (s. 114, przypis 33), mimo jej teoretycznego znaczenia i rozpowszechnienia w piśmiennictwie⁸.

Szczególnie interesujące jest przedstawienie walki politycznej, która toczyła się w Niemczech od trzeciej ćwierci XIX w. po czasy hitlerowskie o ustawowe uregulowanie sytuacji prawnej wynalazków pracowniczych. Autor wskazuje na zdecydowany opór kół przemysłowych przeciwko zamierzonej regulacji. Były one niechętnie wkraczaniu ustawodawcy w stosunki pracy oraz obawiały się — trafnie zresztą — iż po uznaniu praw osobistych wynalazców nastąpi przyznanie im praw majątkowych (np. prawa do wynagrodzenia). Przedstawia on także aktywną rolę związków zawodowych potępiających „wywłaszczenie w dziedzinie intelektualnej” (s. 112 i n.).

Jak stwierdza w końcu Autor (s. 115/116), poglądy doktryny oraz orzecznictwa co do majątkowych oraz osobistych praw twórców wynalazków pracowniczych znalazły wreszcie wyraz w ustawie z 1957 r.⁹ Rację ma Autor, że przyznała ona wynalazcom stosowne uprawnienia majątkowe, a jej przepisy wytrzymały próbę czasu¹⁰. Szkoda tylko, że nie przytoczył chociażby głównych jej zasad, co zorientowałoby czytelnika do czego doprowadził historyczny rozwój. Natomiast nietrafne jest twierdzenie co do uregulowania przez wspomnianą ustawę praw osobistych wynalazców, ponieważ nie zawiera ona przepisów im poświęconych.

Sprawa ta została uregulowana ustawą z 1936 r.¹¹, o której Autor pisze, iż znalazły w niej odbicie poglądy hitlerowskie (s. 102 i n.). Jednakże nie wyjaśnia, jaka była treść odpowiednich przepisów. Wreszcie całkowicie pomija bardzo istotną dla ochrony praw osobistych wynalazcy okoliczność, a mianowicie, że w wyniku dyplomatycznej konferencji rewizyjnej w Londynie w 1934 r. wprowadzono do pochodzącej z 1883 r. konwencji związkowej paryskiej o ochronie własności przemysłowej nowy przepis stanowiący, że wynalazcy przysługuje prawo do tego, aby był on wymieniony w patencie jako wynalazca (art. 4 ter)¹². Wskutek tego państwa przystępujące do londyńskiego tekstu konwencji paryskiej musiały w swym ustawodawstwie wewnętrznym zamieścić odpowiednie przepisy. Dotyczyło to także Niemiec.

Część druga monografii (*Das allgemeine Persönlichkeitsrecht als subjektives Recht: Ein dogmatischer Hindernislauf*) zawiera m. in. bardzo szczegółowe i gruntowne przedstawienie dyskusji doktrynalnych na temat ogólnego prawa osobistości jako prawa podmiotowego, łącznie z omówieniem poglądów I. Kanta i F. Hegla na to zagadnienie (s. 169 - 208).

Sąd Rzeszy, w zgodzie ze stanowiskiem znacznej części doktryny, odrzucił koncepcję ogólnego prawa osobistości w 1902 r.¹³, stwierdzając, że na podstawie § 823 ust. 1 BGB można domagać się ochrony tylko w razie naruszenia któregoś

⁸ Por. np. A. Osterrieth, *Lehrbuch des gewerblichen Rechtsschutzes*, Leipzig 1908, s. 83.

⁹ Gesetz über Arbeitnehmererfindungen vom 25. Juli 1957, BGBl 1957, I, s. 756.

¹⁰ Co do jej historii zob. K. Bartenbach, F. Volz, *Geschichtliche Entwicklung und Grundlagen des Arbeitnehmererfindungsrechts — 25 Jahre ArbEG*, GRUR 1982, z. 12, s. 693 i n.

¹¹ Patentgesetz vom 5. Mai 1936, RGBl 1936, II, s. 117. Dla omawianej tu kwestii znaczenie miał przede wszystkim § 36.

¹² Zob. *Actes de la Conférence réunie à Londres du 1-er mai au 2 juin 1934*, Berne 1934, s. 90, 91, 159, 160, 161, 260, 370 - 373, 456 i 514.

¹³ Reichsgericht, 29 V 1902, RGZ t. 51, 1903, s. 369.

z wymienionych w tym przepisie dóbr lub praw i później wielokrotnie podtrzymywał to stanowisko (s. 216 i n.).

Jednakże, jak trafnie wykazuje Autor, orzecznictwo oparte na § 826 oraz § 1004 BGB w wielu przypadkach udzielało ochrony takim dobrom osobistym, które nie były wyraźnie uregulowane w BGB (s. 232 i n.). W jednym z przytoczonych wyroków Sąd Rzeszy uznał za sprzeczne z dobrymi obyczajami postępowanie przedsiębiorcy, który zwolniwszy pracownika z powodu jego działalności agitacyjnej doprowadził do tego, że nie mógł on uzyskać pracy w żadnym z zakładów danej branży (s. 234 i n.)¹⁴. W drugim zakazał rozpowszechniania książki, która mogła zaszkodzić firmie powoda i podkopać jego kredyt (s. 241 i n.)¹⁵.

Przedstawiając rozwój orzecznictwa opartego na § 826 BGB dochodzi wreszcie Autor do słynnego *Schacht-Brief-Urteil*¹⁶, w którym po drugiej wojnie światowej, po raz pierwszy wyraźnie uznano ogólne prawo osobistości (s. 238 i n.). Wyrok ten ma znaczenie przełomowe. Jak zresztą Autor sam przyznaje, uzasadnienie wyroku wspiera się nie tylko o dotychczasowy rozwój orzecznictwa, lecz raczej daje wyraz, silnym po drugiej wojnie, dążeniom do rozbudowy ochrony jednostki. Jednocześnie jednak wyraża pogląd, że wyrok jest wynikiem dyskusji toczonych wokół § 826 BGB (s. 239). Stanowisko to budzi zastrzeżenia. Przede wszystkim, chociaż Autor nie wypowiada tego wprost, to jednak daje się zauważyć, że za główny czynnik rozwoju prawa uważa on piśmiennictwo, na drugim miejscu stawia orzecznictwo, a dopiero potem ustawodawstwo. Tymczasem w praktyce porządek ten jest odwrotny.

Wyraźną cezurę w rozwoju instytucji ogólnego prawa osobistości stanowi uchwalenie ustawy zasadniczej RFN¹⁷. To zdarzenie zamyka proces rozwoju wspomnianego prawa, gdyż właśnie na podstawie art. 1 i 2 konstytucji judykatura i doktryna uznały jego istnienie. Tak więc nie tyle uprzednie dyskusje w literaturze i rozwój orzecznictwa, lecz nowa sytuacja prawna powstała wskutek wejścia w życie konstytucji oraz nowa sytuacja społeczno-polityczna, potrzeba silnej ochrony jednostki będąca reakcją na przerażające doświadczenia okresu rządów hitlerowskich doprowadziły do zasadniczego zwrotu w orzecznictwie, a w nauce do zwyczajstwa poglądów uznających omawiane prawo za cywilne prawo podmiotowe¹⁸. Jednocześnie przyjęcie konstytucji rozpoczęło nowy etap w historii ogólnego prawa osobistości, w którym jest ono już w pełni zaakceptowane przez orzecznictwo,

¹⁴ Reichsgericht, 17 III 1904, RGZ t. 57, 1904, s. 418.

¹⁵ Reichsgericht, 5 I 1905, RGZ t. 60, 1905, s. 6.

¹⁶ Bundesgerichtshof, 25 V 1954, RGHZ t. 13, 1954, s. 334, GRUR 1955, s. 197.

¹⁷ Grundgesetz vom 23. Mai 1949, BGBl 1949, s. 1.

¹⁸ Por. np. H. Coing, *Das Grundrecht der Menschenwürde, der strafrechtlichen Schutz der Menschlichkeit und das Persönlichkeitsrecht des bürgerlichen Rechts*, SJZ 1947, nr 12, s. 643; H. Nipperday, *Reichen die geltenden gesetzlichen Bestimmungen insbesondere im Hinblick auf die Entwicklung der modernen Nachrichtsmittel aus*. Referat, w: *Verhandlungen des 42. Deutschen Juristentages*, Tübingen 1958, t. II, s. D-8 i n.; tenże, *Das allgemeine Persönlichkeitsrecht*, UFITA t. 30, 1960, z. 1, s. 1 i n.; H. Lehmann, H. Hübner, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuch*, wyd. 15, t. I, Berlin 1966, s. 428 i n.; W. Ehlers, *Der Geldersatz für immaterielle Schaden bei deliktischer Verletzung des allgemeinen Persönlichkeitsrecht*, Berlin 1977, s. 2 i n.; H. Coing, N. Habermann, w: *Staudinger BGB*, wyd. 12, t. I (Einleitung), Berlin 1978, s. 137; K. Larenz, *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Recht*, wyd. 5, München 1930, s. 112 i n.; W. Fikentscher, *Schuldrecht*, wyd. 4, Berlin—New York 1973, s. 626 i n.; *Grundgesetz-Kommentar*, red. I v. Münch, München 1981, t. I, s. 116; A. Hamman, *Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Kommentar*, wyd. 3, Neuwied—Berlin 1970, s. 127; P. Schwerdtner, w: *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, t. I, red. F. Sacker, München 1978, s. 148 i n.; E. Ulmer, *Urheber- und Verlagsrecht*, Berlin—Heidelberg—New York 1980, s. 28 i n., s. 207 i n.

udzielające w kolejnych wyrokach coraz pełniejszej ochrony różnym dobrom osobistym¹⁹.

Na zakończenie trzeba podnieść, że recenzowana monografia stanowi bardzo gruntowne i rzetelne studium wszechstronnie przedstawiające zagadnienie ochrony dóbr osobistych, a rozwoju pojęcia ogólnego prawa osobistości w szczególności. Główny czynnik jego rozwoju upatruje Autor we wpływie potrzeb społecznych i gospodarczych. Interesująco i przekonująco ukazuje, jak ugruntowanie konstrukcji praw osobistych w różnych działach własności intelektualnej, przyznawanie ochrony dobrom osobistym na podstawie § 826 i § 1004 BGB oraz dyskusje doktrynalne przyczyniły się do zwycięstwa koncepcji ogólnego prawa osobistości. Jest ono znaczącym osiągnięciem w procesie rozwoju nauki i prawach osobistych.

JANUSZ SZWAJA (Kraków)

Pavel Mates, *Vývoj volebního práva v buržoazním Československu*, Universita J. E. Purkyně v Brně 1981, ss. 230, 2 nlb.

Pavel Mates, historyk prawa z Uniwersytetu imienia Jana Evangelisty Purkyně w Brnie przedstawił nowe, marksistowskie ujęcie prawa wyborczego na obszarze Czechosłowacji w latach 1848 - 1938. Jest to pierwsze monograficzne opracowanie tematu w marksistowskiej czechosłowackiej literaturze historycznoprawnej. Sam temat był oczywiście przedmiotem zainteresowania czechosłowackiej nauki, przede wszystkim międzywojennego prawa państwowego, ale ujmowany był — co zrozumiałe — z innych pozycji historyczno-klasowych, politycznych i metodologicznych. Autorami tych międzywojennych prac byli tak znakomici przedstawiciele nauki prawa konstytucyjnego, jak np. B. Baxa, twórca projektu konstytucji Republiki Czechosłowackiej — J. Hoetzel, autor książki o czechosłowackim Sądzie Wyborczym — Z. Peška, czy F. Weyr, jeśli ograniczyć się tylko do nazwisk najważniejszych. Problem prawa wyborczego powracał nieraz również w powojennych badaniach historycznoprawnych¹. Nie było jednak dotąd opracowania, które by analizowało problem w tak dużym przedziale czasu (1848 - 1938) i w tak szerokim zakresie poszczególnych wewnętrznych tematów składających się na omawianą monografię (wybory parlamentarne, wybory samorządowe, partie polityczne a wybory, Sąd Wyborczy itp.).

Tytuł pracy nie odpowiada w pełni zawartości monografii. Bardziej adekwatny byłby chyba tytuł: *Rozwój prawa wyborczego na ziemiach czechosłowackich w okresie kapitalizmu*. Tytuł książki P. Matesa sugeruje bowiem, iż początkiem rozważań Autora będzie rok 1918.

Książka napisana została na podstawie wielu źródeł (archiwalia, druki sejmowe, stenogramy obrad plenarnych parlamentu, programy partii politycznych, dane statystyki, orzecznictwo Sądu Najwyższego, Najwyższego Trybunału Administracyjnego i Sądu Wyborczego, prasa) i opracowań literatury. Wydaje się, że w zakresie

¹⁹ Ogólne prawo osobistości oraz przyznawanie odszkodowania pieniężnego w razie ciężkiego jego naruszenia zostało uznane za zgodne z ustawą zasadniczą (konstytucją), zob. Bundesverfassungsgericht, 14 II 1973, Soraya-Urteil, BVerfGE t. 34, 1973, s. 269, GRUR 1974, s. 44.

¹ Np. w pracy L. Bianchi, *Samospráva a občianske slobody v buržoaznej ČSR* (Bratislava 1954) czy w monografii L. Hubenáka, *Parlamentné voľby v buržoaznej ČSR* (Bratislava 1971).